

HOOFDSTUK II

CONGREGATIE VOOR DE GELOOFS- LEER

BRIEF *PLACUIT DEO*
AAN DE BISSCHOPPEN VAN DE KATHOLIEKE KERK
OVER ENKELE ASPECTEN VAN DE CHRISTELIJKE VERLOSSING

I Inleiding

1. “Het heeft God in zijn goedheid en wijsheid behaagd Zichzelf te openbaren en het mysterie van zijn wil bekend te maken (vgl. Ef. 1,9), waardoor de mensen door Christus, het vleesgeworden Woord, in de heilige Geest toegang hebben tot de Vader en deelgenoten worden gemaakt van de goddelijke natuur (vgl. Ef. 2,18; 2 Petr. 1,4). [...] De diepe waarheid [...] over God en over de verlossing van de mensen door deze openbaring schijnt op ons in Christus, die tegelijk Middelaar en de volheid van de gehele openbaring is”.³⁶ Het onderwijs over de verlossing in Christus moet altijd opnieuw verdiept worden. Terwijl de blik op de Heer Jezus gericht blijft, keert de Kerk zich met moederlijke liefde tot alle mensen om hun het hele plan van het Verbond van de Vader te verkondigen, die door de heilige Geest “het heelal in Christus onder één hoofd” wil “brengen” (Ef. 1, 10). Deze brief wil in het spoor van de grote traditie van het geloof en met een bijzondere verwijzing naar het onderricht van paus Franciscus enkele aspecten van de christelijke verlossing naar voren brengen die tegenwoordig moeilijk te begrijpen zijn vanwege de recente culturele veranderingen.

36 Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, dogm. const. *Dei Verbum*, nr. 2.

II De invloed van de huidige culturele veranderingen op de betekenis van de christelijke verlossing

2. De tegenwoordige wereld begrijpt niet zonder moeite de belijdenis van het christelijk geloof, die Jezus verkondigt als enige Verlosser van ieder mens en heel de mensheid (vgl. Hand. 4,12; Rom. 3,23-24; 1 Rom. 2,4-5; 1 Tim. 2,4-5; Tit. 2,11-15)³⁷. Enerzijds neigt het individualisme, dat gericht is op het autonome subject, ertoe de mens te zien als een wezen waarvan de verwerkelijking alleen maar afhangt van zijn krachten.³⁸ In deze visie beantwoordt de figuur van Christus met zijn woorden en daden meer aan een model dat inspireert tot edelmoedige daden, dan aan Hem die de menselijke conditie verandert door ons in te lijven bij een nieuw bestaan, dat verzoend is met de Vader en onder ons is door de Geest (vgl. 2 Kor. 5,19; Ef. 2,18). Anderzijds verspreidt zich het idee van een puur innerlijke verlossing, dat weliswaar een sterke persoonlijke overtuiging of een intens gevoel opwekt met God verenigd te zijn, maar zonder onze relaties met de anderen en de geschapen wereld aan te nemen, te genezen en te vernieuwen. Met dit perspectief wordt het moeilijk de zin te begrijpen van de menswording van het Woord, waardoor Hij lid is geworden van de menselijke familie door ons vlees en onze geschiedenis aan te nemen voor ons mensen en onze verlossing.

3. De *Heilige Vader Franciscus* heeft vaak in zijn gewoon leergezag verwezen naar twee tendensen die de twee zo-even aangeduide afwijkingen vertegenwoordigen en die in sommige aspecten lijken op twee oude ketterijen, het pelagianisme en het gnosticisme.³⁹ In onze tijd gedijt een

37 Congregatie voor de Geloofsleer, verkl. *Dominus Iesus* (6 augustus 2000), nrs. 5-8: AAS 92 (2000), 745-749.

38 Vgl. Franciscus, apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), nr. 67: AAS 105 (2013), 1048.

39 Vgl. Id. encycl. *Lumen fidei* (29 juni 2013), nr. 47: AAS 105 (2013), 586-587; apost. exhort. *Evangelii gaudium*, nrs. 93-94: AAS (2013), 1059; *Toespraak tot de deelnemers aan het 5de Internationaal Congres van de Italiaanse Kerk*, Firenze (10 november 2015): AAS 107 (2015), 1287.

neopelagianisme dat stelt dat het radicaal autonome individu pretendeert zichzelf te redden, zonder te erkennen dat hij in het diepste van zijn wezen afhankelijk is van God en van de anderen. De verlossing wordt dan toevertrouwd aan de krachten van de enkeling of aan louter menselijke structuren, die niet in staat zijn het nieuwe van Gods Geest te aanvaarden.⁴⁰ Een zeker neognosticisme laat echter een puur innerlijke verlossing zien, opgesloten in het subjectivisme.⁴¹ Deze verlossing bestaat erin zich “met het verstand” te verheffen “boven het vlees van Jezus tot de mysteries van de onbekende godheid”.⁴² Men pretendeert zo de persoon te bevrijden van het lichaam en de materiële kosmos, waarin men niet meer de sporen van de zorgzame hand van de Schepper ontdekt, maar alleen een zinloze werkelijkheid ziet, die vreemd is aan de uiteindelijke identiteit van de persoon en die manipuleerbaar is naar de belangen van de mens.⁴³ Het is natuurlijk duidelijk dat de vergelijking met de pelagiaanse en gnostische ketterij alleen maar algemene trekken wil oproepen, zonder te treden in een oordeel over de precieze aard van de oude dwalingen. Er is immers een groot verschil tussen de huidige historische geseculariseerde context en die van de eerste christelijke eeuwen, waarin deze ketterijen zijn ont-

40 Vgl. *Toespraak tot de deelnemers aan het 5de Internationaal Congres van de Italiaanse Kerk*, Firenze (10 november 2015): AAS 107 (2015), 1288.

41 Vgl. Id., apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), nr. 94: AAS 105 (2013), 1059: “de aantrekkingskracht van het gnosticisme, een in subjectivisme opgesloten geloof, waar alleen maar een bepaalde ervaring of een reeks redeneringen en vormen van kennis van belang zijn, die, naar men denkt, kunnen troosten en verlichten, maar waar het subject uiteindelijk opgesloten blijft in de immanentie van zijn eigen rede en zijn gevoelens”; Pauselijke Raad voor de Cultuur - Pauselijke Raad voor de Interreligieuze Dialoog, *Jezus Christus, bringer van levend water. Een christelijke reflectie over “New Age”* (januari 2003), Vaticaanstad 2003.

42 Franciscus, encycl. *Lumen fidei*, nr. 47: AAS 105 (2013), 586-587.

43 Vgl. id., *Toespraak tot de deelnemers aan de pelgrimstocht van het bisdom Brescia* (22 juni 2013): AAS 95 (2013), 627: “in deze wereld waar men de mens negeert, men de voorkeur eraan geeft de weg van het gnosticisme te gaan, [...] van “geen vlees” - een God die geen vlees is geworden [...]”.

staan.⁴⁴ Omdat gnosticisme en pelagianisme blijvende gevaren van een misverstaan van het Bijbels geloof vertegenwoordigen, is het echter mogelijk een zekere verwantschap met de hedendaagse, zo-even beschreven bewegingen te vinden.

4. Zowel het neopelagiaanse individualisme als de neognostische minachting voor het lichaam verminkt de belijdenis van het geloof in Christus, de enige en universele Verlosser. Hoe zou Christus kunnen bemiddelen bij het tot stand brengen van het Verbond van de hele menselijke familie, als de mens een geïsoleerd individu zou zijn dat zichzelf alleen maar op eigen kracht verwezenlijkt, zoals het neopelagianisme voorstelt? En hoe zou de verlossing tot ons kunnen komen door de menswording van Jezus, zijn leven, dood en verrijzenis in zijn ware lichaam, als het er alleen maar om gaat het innerlijk van de mens te bevrijden van de beperkingen van het lichaam en van de materie volgens de neognostische visie? Ten opzichte van deze tendensen wil deze Brief opnieuw bevestigen dat de verlossing bestaat in onze vereniging met Christus, die met zijn menswording, leven, dood en verrijzenis een nieuwe orde van relaties met de Vader en onder de mensen heeft geschapen en ons in deze orde heeft binnengeleid dankzij de gave van zijn Geest, opdat wij ons als kinderen in de Zoon kunnen verenigen met de Vader en één lichaam worden in de “eerstgeborene onder vele broeders” (Rom. 8, 29).

44 Volgens de pelagiaanse ketterij, die zich ontwikkelde gedurende de vijfde eeuw rond Pelagius, heeft de mens om de geboden van God te vervullen en gered te worden alleen maar behoefte aan de genade als een hulp die buiten zijn vrijheid staat (zoals licht, voorbeeld, kracht), maar niet als genezing en radicale wedergeboorte van zijn vrijheid, zonder voorafgaande verdienste, om het goede te kunnen doen en het eeuwige leven te bereiken.

Ingewikkelder is de beweging van het gnosticisme, opgekomen in de eerste en tweede eeuw, dat zeer veel onderling verschillende vormen kent. Over het algemeen geloofden de gnostici dat het heil wordt verworven door een esoterische kennis of “gnosis”. Deze gnosis openbaart aan de gnosticus zijn ware wezen, dat wil zeggen een vonk van de goddelijke Geest die in zijn binnenste woont dat moet worden bevrijd van het lichaam, dat vreemd is aan zijn ware mens zijn. Alleen zo keert de gnosticus terug naar zijn oorspronkelijk zijn in God, van wie hij zich door een val aan het begin had verwijderd.

III Het menselijk streven naar verlossing

5. De mens wordt direct of indirect gewaar dat hij een raadsel is: wie ben ik die besta, maar niet in mij het beginsel van mijn bestaan heb? Iedere persoon zoekt op zijn manier het geluk en tracht dit te bereiken door de middelen te gebruiken die hem ter beschikking staan. Dit universele streven wordt echter niet noodzakelijkerwijze tot uitdrukking gebracht of kenbaar gemaakt; integendeel, het is meer geheim en verborgen dan het kan lijken en kan zich in bijzondere noodsituaties op ieder ogenblik openbaren. Zeer vaak valt het samen met de hoop op fysieke gezondheid; soms neemt het de vorm aan van zorg om een groter economisch welzijn; vaak komt het tot uitdrukking door de behoefte aan innerlijke vrede en een vreedzaam samenleven met de naaste. Terwijl de vraag naar verlossing zich voordoet als een inzet voor een groter goed, behoudt deze anderzijds toch ook het karakter van verzet en het overwinnen van pijn. Bij de strijd voor het veroveren van het goede komt nog strijd van de bescherming tegen het kwaad: tegen onwetendheid en dwaling, broosheid en zwakte, ziekte en dood.

6. Door de afwijzing van iedere pretentie van zelfverwezenlijking leert ons het geloof in Christus dat dit streven alleen ten volle kan worden vervuld, als God zelf het mogelijk maakt door ons naar Hem toe te trekken. De volledige verlossing van de persoon bestaat niet in de dingen die de mens zelf zou kunnen verkrijgen, zoals bezit en materieel welzijn, wetenschap of techniek, macht over of invloed op anderen, een goede naam of zelfvoldaanheid.⁴⁵ Niets van het geschapene kan de mens geheel bevredigen, omdat God ons heeft bestemd voor de gemeenschap met Hem en ons hart onrustig zal blijven, totdat het rust vindt in Hem.⁴⁶ “Er is voor alle mensen slechts één uiteindelijke roeping, namelijk een goddelijke”.⁴⁷ De openbaring beperkt zich er daarom niet toe de verlossing te verkondigen

45 Vgl. Thomas, *Summa theologiae*, I-II, q. 2.

46 Vgl. Augustinus, *Belijdenissen*, I, 1: *Corpus Christianorum*, 27, 1.

47 Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, past. const. *Gaudium et spes*, nr. 22.

als antwoord op de eigentijdse verwachting. “Als de verlossing daarentegen beoordeeld of gemeten zou moeten worden naar de existentiële behoeften van de menselijke wezens, hoe zou men dan de verdenking kunnen vermijden dat men eenvoudigweg een Verlosser-God heeft geschapen, gemaakt naar het beeld van onze behoefte?”⁴⁸

7. Bovendien is het noodzakelijk te bevestigen dat volgens het Bijbels geloof de oorsprong van het kwaad niet gelegen is in de materiële en lichamelijke wereld, die wordt ervaren als een beperking of een gevangenis waarvan wij bevrijd zouden moeten worden. Integendeel, het geloof verkondigt dat heel de kosmos goed is, omdat hij door God is geschapen (vgl. Gen. 1,31; Wijsh. 1,13-14; 1 Tim. 4,4) en dat het kwaad dat de mens het meest schaadt, het kwaad is dat uit zijn hart komt (vgl. Mat. 15,18-19; Gen. 3,1-19). Door te zondigen heeft de mens de bron van de liefde verlaten en verliest hij zich in valse vormen van liefde, die hem steeds meer in zichzelf opsluiten. Deze scheiding van God – van Hem die bron van gemeenschap en leven is – leidt tot het verlies van de harmonie onder de mensen en van de mensen met de wereld en brengt de overheersing van de desintegratie en de dood (vgl. Rom. 5,12). Daardoor betreft de verlossing die het geloof ons verkondigt niet alleen ons innerlijk, maar ons hele wezen. Heel de persoon in lichaam en ziel is immers geschapen door Gods liefde naar zijn beeld en gelijkenis en is geroepen te leven in gemeenschap met Hem.

IV Christus, Verlosser en verlossing

8. Op geen enkel moment van de weg van de mens heeft God opgehouden zijn verlossing aan de kinderen van Adam aan te bieden (vgl. Gen. 3,15) door met alle mensen in Noach (vgl. Gen. 9,9) en later met

48 Internationale Theologencommissie, *Enkele kwesties betreffende de theologie van de verlossing* 1995, nr. 2: Internationale Theologencommissie *Documenten 1969 - 2004* (Bologna 2006), 500.

Abraham en zijn nageslacht (vgl. Gen. 15,18) een verbond te sluiten. De goddelijke verlossing neemt de scheppingsorde op die door alle mensen wordt gedeeld en gaat zo hun concrete weg in de geschiedenis. Door een volk te kiezen aan wie Hij de middelen bood om tegen de zonde te strijden en tot Hem te naderen, heeft God de komst voorbereid van “een krachtige Verlosser, in het huis van David, zijn dienaar” (Luc. 1,69). In de volheid van de tijd heeft de Vader zijn Zoon naar de wereld gezonden, die het rijk Gods heeft verkondigd terwijl Hij allerlei soorten ziekten genas (vgl. Mat. 4,23). De door Jezus bewerkstelligde genezingen, waarbij de voorzienigheid van God tegenwoordig werd gesteld, waren een teken dat verwees naar zijn persoon, naar Hem die zich ten volle heeft geopenbaard als Heer van leven en dood in zijn paasgebeuren. Volgens het evangelie begint de verlossing voor alle volken bij het ontvangen van Jezus: “Vandaag is dit huis verlossing ten deel gevallen” (Luc. 19,9). De blijde boodschap van de verlossing heeft een naam en een gezicht: Jezus Christus, Zoon van God de Verlosser. “Aan het begin van het christen-zijn staat niet een ethische beslissing of een hoogstaand idee, maar een ontmoeting met een gebeurtenis, met een Persoon die ons leven een nieuwe horizon en daarmee de beslissende richting geeft”.⁴⁹

9. Het christelijk geloof heeft in zijn eeuwenoude traditie door veel beelden dit verlossingswerk van de mens geworden Zoon belicht. Het heeft dit gedaan zonder ooit het genezende aspect van de verlossing, waardoor Christus ons vrijkoopt uit de zonde, te scheiden van het verheffende aspect waardoor Hij ons maakt tot kinderen van God, deelgenoten aan zijn goddelijke natuur (vgl. 2 Petr. 1,4). Wanneer wij het verlossingsperspectief in overweging nemen in neerdalende zin (uitgaande van God die de mensen komt verlossen), dan is Jezus degene die verlicht en openbaart, verlosser en bevrijder is, Hij die de mens vergoddelijkt en hem rechtvaardigt. Wanneer wij kijken naar het opstijgende perspectief (uit-

49 Benedictus XVI, encycl. *Deus caritas est* (25 december 2005), nr. 1: AAS 98 (2006), 217; vgl. Franciscus, apost. exhort. *Evangelii gaudium*, nr. 3: AAS 105 (2013), 1020.

gaande van de mensen die zich richten tot God), dan is Hij degene die als Hogepriester van het Verbond, in naam van de mensen aan de Vader de volmaakte eredienst aanbiedt: Hij offert zich, boet de zonden uit en blijft altijd levend om voor ons ten beste te spreken. Op deze manier wordt in het leven van Jezus een wonderbaarlijke synergie zichtbaar van het goddelijk handelen met het menselijk handelen, dat de ongegrondheid van een individualistisch perspectief laat zien. Enerzijds getuigt de neerdalende richting immers van het primaat van het belangeloze handelen van God; nederigheid bij het ontvangen van Gods gaven is, vóór ieder handelen onzerzijds, wezenlijk om op zijn verlossende liefde te antwoorden. Anderzijds herinnert de opgaande richting ons eraan dat door het volledig menselijk handelen van zijn Zoon de Vader ons handelen heeft willen herstellen, opdat wij, gelijk geworden aan Christus, “in ons leven de goede daden” kunnen verrichten “die God al voor ons bereid heeft” (Ef. 2,10).

10. Het is bovendien duidelijk dat de verlossing die Jezus in eigen persoon heeft gebracht, niet alleen op innerlijke wijze geschiedt. Om de verlossende gemeenschap met God aan iedere persoon te kunnen meedelen, is de Zoon immers mens geworden (vgl. Joh. 1,14). Juist door het vlees aan te nemen (vgl. Rom. 8,3; Heb. 2,14; Joh. 4,2), door uit een vrouw geboren te worden (vgl. Gal. 4,4) “is de Zoon mensenzoon geworden”⁵⁰ en onze broeder (vgl. Heb. 2,14). Zo is Hij in de wereld binnengekomen om deel uit te maken van de menselijke familie, “heeft Hij zich in zekere zin met iedere mens verenigd”⁵¹ en heeft Hij een nieuwe orde van relaties met God, zijn Vader, en met de mensen gevestigd, waarin wij kunnen worden ingelijfd om in zijn eigen leven te delen. Daardoor maakt het aannemen van het vlees, verre van het verlossende handelen van Christus te beperken, het Hem mogelijk om op concrete wijze te bemiddelen bij het tot stand brengen van de verlossing van God voor alle kinderen van Abraham.

50 Ireneüs, *Adversus haereses*, III, 19, 1: *Sources Chrétiennes*, 211, 374.

51 Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, past. const. *Gaudium et spes*, nr. 22.

11. Ten slotte is het, om een antwoord te geven op zowel het individualistische reductionisme van de pelagiaanse tendens, als het neognostische reductionisme, nodig eraan te herinneren hoe Jezus Verlosser is. Hij heeft zich er niet toe beperkt ons de weg om God te ontmoeten te laten zien, een weg die wij vervolgens zelf zouden kunnen afleggen door aan zijn woorden te gehoorzamen en zijn voorbeeld na te volgen. Christus is veeleer om voor ons de deur van de bevrijding te openen zelf de weg geworden: “Ik ben de weg” (Joh. 14,6).⁵² Bovendien is deze weg niet een louter innerlijke weg, in de marge van onze relatie met de ander en de geschapen wereld. Integendeel, Jezus heeft ons “een nieuwe levende weg die Hij in zijn eigen lichaam voor ons heeft gebaad”, (Heb. 10,20) gegeven. Kortom, Christus is Verlosser, omdat Hij onze hele menselijke natuur heeft aangenomen en een volledig menselijk leven heeft geleefd in gemeenschap met de Vader en zijn broeders en zusters. De verlossing bestaat in de inlijving in dit leven van Hem door zijn Geest te ontvangen (vgl. 1 Joh. 4,13). Hij is zo “op een bepaalde wijze het beginsel van iedere genade overeenkomstig de menselijke natuur”⁵³ geworden. Hij is tegelijkertijd Verlosser en verlossing.

V De verlossing in de Kerk, lichaam van Christus

12. De plaats waar wij de door Jezus gebrachte verlossing ontvangen is de Kerk, de gemeenschap van hen die, in de door Christus ingestelde nieuwe orde van relaties ingelijfd, de volheid van de Geest van Christus kunnen ontvangen (vgl. Rom. 8, 9). Begrip hebben van de verlossende

52 Vgl. Augustinus, *Tractatus in Ioannem*, 13, 4: *Corpus Christianorum*, 36, 132: “Ik ben de weg, de waarheid en het leven (Joh. 14, 6). Als je de waarheid zoekt, volg dan de weg; want de weg is hetzelfde als de waarheid. Het doel waarnaar je streeft, en de weg die je moet afleggen, zijn hetzelfde. Je kunt de eindstreep niet halen door een andere weg te volgen; langs een andere weg kun je niet tot Christus komen: tot Christus kun je alleen maar komen door middel van Christus. In welke zin kom je tot Christus door middel van Christus? Je komt tot Christus door middel van de mens Christus; door middel van het vleesgeworden Woord kom je tot het Woord dat in het begin bij God was”.

53 Thomas, *Quaestio de veritate*, q. 29, a. 5, co.

bemiddeling van de Kerk is een wezenlijke hulp om iedere reductionistische tendens te overwinnen. De verlossing die God ons biedt, verwerft men immers niet op eigen kracht, zoals het neopelagianisme zou willen, maar door middel van relaties die ontspringen aan Gods mens geworden Zoon en de gemeenschap van de Kerk vormen. Bovendien, aangezien de genade die Christus ons schenkt niet een louter innerlijke verlossing is, zoals de neognostische visie wil, maar een verlossing die ons invoert in de concrete relaties die Hij zelf heeft ervaren, is de Kerk een zichtbare gemeenschap: in haar raken wij het vlees van Christus aan op een bijzondere wijze in de armste en meest lijdende broeders en zusters. Kortom: de verlossende bemiddeling van de Kerk, “universeel sacrament van de verlossing”,⁵⁴ garandeert ons dat de verlossing niet bestaat in de zelfverwezenlijking van het geïsoleerde individu en evenmin in zijn innerlijke versmelting met het goddelijke, maar in de inlijving bij een gemeenschap van personen die deelheeft aan de gemeenschap van de Drie-eenheid.

13. Zowel de individualistische als de louter innerlijke visie op de verlossing is ook tegenstrijdig met de sacramentele economie waardoor God de menselijke persoon heeft willen redden. In de Kerk komt de deelname aan de door Jezus ingestelde nieuwe orde van relaties tot stand door middel van de sacramenten, waarvan het doopsel de deur⁵⁵ en de eucharistie bron en hoogtepunt is.⁵⁶ Zo ziet men enerzijds de inconsistentie van de aanspraken op een zelfverlossing die alleen maar rekenen op menselijke krachten. Het geloof belijdt echter dat wij worden verlost door het doopsel, dat op ons het onuitwisbaar stempel drukt van het behoren aan Christus en de Kerk en waaruit de verandering voortvloeit van de manier waarop wij concreet de relatie met God, de mensen en de schepping beleven (vgl. Mat. 28,19). Zo worden wij, gereinigd van de erfzonde en van iedere zonde, geroepen tot een nieuw bestaan dat gelijkvormig is met Christus (vgl. Rom.

54 Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, dogm. const. *Lumen gentium*, nr. 48.

55 Vgl. Thomas, *Summa theologiae*, III, q. 63, a. 3.

56 Vgl. Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, dogm. const. *Lumen gentium*, nr.11; const. *Sacrosanctum Concilium*, nr. 10.

6,4). Met de genade van de zeven sacramenten groeien en vernieuwen de gelovigen zich voortdurend, vooral wanneer de weg moeilijker wordt en er ogenblikken zijn dat zij vallen. Wanneer zij door te zondigen hun liefde voor Christus verlaten, kunnen zij door het sacrament van de boetedoening weer worden ingevoerd in de door Jezus ingestelde orde van relaties, om de weg te gaan, zoals Hij die gegaan is (vgl. 1 Joh. 2,6). Op deze wijze kijken wij met hoop naar het laatste oordeel, waarbij iedere persoon zal worden geoordeeld naar de concreetheid van zijn liefde (vgl. Rom. 13,8-10), vooral ten opzichte van de zwaksten (vgl. Mat. 25,31-46).

14. De sacramentele heilseconomie verzet zich ook tegen tendensen die een louter innerlijke verlossing voorstellen. Het gnosticisme gaat immers gepaard met een negatieve blik op de scheppingsorde, opgevat als een beperking van de absolute vrijheid van de menselijke geest. Daardoor wordt de verlossing gezien als een bevrijding van het lichaam en van de concrete relaties waarin de persoon leeft. Omdat wij echter gered worden “door het offer van het lichaam van Jezus Christus” (Heb. 10,10; vgl. Kol. 1,22), sluit de ware verlossing, die allesbehalve een bevrijding van het lichaam is, ook de heiliging daarvan in (vgl. Rom. 12,1). Het menselijk lichaam is door God gevormd, die daarin een taal heeft geschreven die de menselijke persoon uitnodigt de gaven van de Schepper te erkennen en in gemeenschap met zijn broeders en zusters te leven.⁵⁷ De Verlosser heeft door zijn menswording en zijn paasmysterie deze oorspronkelijke taal hersteld en vernieuwd en ons meegedeeld in de lichamelijke economie van de sacramenten. Dankzij de sacramenten kunnen de christenen leven in trouw aan het vlees van Christus en daardoor in trouw aan de concrete orde van de relaties die Hij ons heeft geschonken. Deze orde van relaties vraagt op een bijzondere wijze om de zorg voor de lijdende mensheid van alle mensen door middel van lichamelijke en geestelijke werken van barmhartigheid.⁵⁸

57 Vgl. Franciscus, encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), nr. 155: AAS 107 (2015), 909-910.

58 Vgl. Id., apost. Brief *Misericordia et misera* (20 november 2016), nr. 20: AAS 108 (2016), 1325-1326.

Slot: het geloof communiceren in de verwachting van de Verlosser

15. Het bewustzijn van het volle leven waarin Jezus de Verlosser ons binnenleidt, brengt de christenen tot de missie om aan alle mensen de vreugde en het licht van het evangelie te verkondigen.⁵⁹ Bij dit streven zullen zij ook bereid zijn een oprechte en constructieve dialoog tot stand te brengen met de gelovigen van andere religies, in het vertrouwen dat God “alle goedwillende mensen, in wier hart de genade op een onzichtbare wijze werkt,”⁶⁰ kan leiden naar de verlossing in Christus. Terwijl de Kerk zich met al haar krachten wijdt aan de evangelisatie, blijft zij de definitieve komst van de Verlosser afsmeken, omdat “wij in hoop gered zijn” (Rom. 8,24). De verlossing van de mens zal alleen dan voltooid worden, wanneer na de overwinning op de laatste vijand, de dood (vgl. 1 Kor. 15,26) wij ten volle deel zullen hebben aan de heerlijkheid van de verrezen Christus, die onze relatie met God, onze broeders en zusters en heel de schepping tot volheid zal brengen. De integrale verlossing van ziel en lichaam is de eindbestemming waartoe God alle mensen roept. Gegrondest in het geloof, gesteund door de hoop, werkzaam in de liefde, naar het voorbeeld van Maria, de Moeder van de Verlosser en de eerste van hen die zijn verlost, zijn wij er zeker van dat “ons vaderland in de hemel is, van waaruit wij onze Verlosser, de Heer Jezus Christus verwachten, die ons armzalig lichaam zal herscheppen en het gelijkvormig zal maken aan zijn verheerlijkt lichaam, met de kracht die Hem in staat stelt het heelal aan zich te onderwerpen” (Fil. 3,20-21).

Paus Franciscus heeft op 16 februari 2018 deze brief, waartoe was besloten in de plenaire zitting van deze Congregatie op 24 januari 2018, goedgekeurd en de publicatie ervan gelast.

59 Vgl. Johannes Paulus II, encycl. *Redemptoris missio* (7 december 1990), nr. 40: AAS 83 (1991), 287-288: Franciscus, apost. exhort. *Evangelii gaudium*, nrs. 9-13: AAS 105 (2013), 1022-1025.

60 Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, past. const. *Gaudium et spes*, nr. 22.

Gegeven te Rome, vanuit de zetel van de Congregatie voor de Ge-
loofsleer, 22 februari 2018, Feest van Sint Petrus' Stoel.

+ Luis F. Ladaria, S.I.

Titulair Aartsbisschop van Thibica

Prefect

+ Giacomo Morandi

Titulair Aartsbisschop van Cerveteri

Secretaris